

УДК 336.717.061

С. М. Ганзюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7859-4708
Ю. О. Вишнякова,
магістр кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0003-1571-8907

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.18.47

КРЕДИТУВАННЯ СПОЖИВЧИХ ПОТРЕБ В УКРАЇНІ

S. Hanziuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Accounting,
Dniprovsky State Technical University, Kamenskoe
Yu. Vyshniakova,
Master of Finance and Accounting Department, Dniprovsky State Technical University, Kamenskoe

LENDING CONSUMER NEEDS IN UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню теоретичних та практичних аспектів споживчого кредитування в Україні. Визначено соціальну роль споживчого кредиту та економічний зміст кредитування домогосподарств. Проаналізовано зміну частки простроченої заборгованості за кредитами в Україні та з'ясовано причини її виникнення. Встановлено, що в структурі кредитування вітчизняної економіки банки з іноземним капіталом мають домінуючу частку. Розглянуто структуру наданих банківських кредитів населенню за строками надання та цільовим призначенням. Встановлено, що на відміну від кредитів корпоративному сектору, кредити домогосподарствам України мали тенденцію до зменшення протягом 2008—2018 рр. на 26,1%. Найбільші суми кредитів домогосподарств отримано на споживчі потреби. В структурі наданих банками споживчих кредитів довгострокові кредити поступилися короткостроковим. Визначено чинники, що стримують розвиток кредитування населення в Україні. Запропоновано застосування портфельного підходу до кредитних операцій та визначено їх переваги.

The article is devoted to the study of theoretical and practical bases of consumer lending in Ukraine. The importance and social role of consumer credit as well as the economic content of household lending have been determined. It is emphasized that the increase in the portion of banks' loan portfolios of the share of bad debts led to a loss of financial result and a decrease in the level of capitalization of banking institutions. The change in the overdue debt ratio in Ukraine is analyzed and the causes of its occurrence are determined. The changes of financial results of activity of the banking sector of Ukraine over the last ten years are investigated. It is established that in the structure of lending to the domestic economy, banks with foreign capital have a dominant share. The structure of bank loans to the population by terms of granting and purpose is considered. The leading banks in Ukraine in the field of consumer lending have been identified. It was found that, unlike loans to the corporate sector, loans to households in Ukraine tended to decrease by 26.1% during 2008-2018. The largest sums of household loans were received for consumer needs. In the structure of consumer

loans provided by banks, long-term loans gave way to short-term ones. The factors that impede the development of retail lending in Ukraine are identified, including: a decrease in confidence in banks, a decrease in solvent demand of the population, a high interest rate, an increase in inflation and devaluation expectations, etc. The application of the portfolio approach to credit operations is proposed and their main directions are defined. The revival in the market of domestic lending to consumers for consumer needs gradually leads to an increase in the confidence of the population in its capacity as consumers and the confidence in financial companies and banks. It is suggested that banks apply the principle of "responsible lending" — not the desire to earn at any cost, but, above all, careful attention to the client's goal, finding the best solution and even a warning if there is a high probability of timely repayment of the loan.

Ключові слова: споживчий кредит, банківське кредитування, кредитування домогосподарств, проблемні кредити, споживчі потреби, кредитний портфель.

Key words: consumer credit, bank lending, household lending, bad loans, consumer needs, loan portfolio.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Банківська система України, як відомо, протягом останніх років знаходилася під впливом значних шоків, що перманентно діяли з трьох джерел: зовнішнього воєнно-політичного; внутрішнього структурно-економічного; а також шоків з боку макрорегулювання [1]. На жаль, більшість вітчизняних домогосподарств сьогодні не спроможні купувати товари тривалого використання за рахунок власних доходів, а вітчизняні банки опинилися в умовах жорсткої конкуренції як з боку іноземних, так і вітчизняних банків. Тому у сучасних умовах актуальною є проблема дослідження ролі, стану кредитування населення в Україні та перспектив його розвитку, адже саме від стану й достатності фінансових ресурсів населення залежить не тільки їх життєдіяльність, а й соціальна стабільність суспільства, оскільки вони є одним з важливих джерел поповнення державних цільових фондів та бюджетів, а також інвестицій у розвиток національної економіки, які забезпечують можливості економічного зростання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Банківському кредитуванню в цілому та кредитуванню населення зокрема присвячено праці багатьох вітчизняних авторів, зокрема: М. Савлука, С. Ілляшенка, В. Лагутіна, О. Стойко, В. Ходаківської, О. Лаврушина, В. Шило, А. Гальчинського, О. Васюренко, С. Юдіної та інших. У наукових працях вище згаданих вчених представлена сучасна організація кредитування населення в економіці, а також проблеми в його здійсненні. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених з цієї проблематики слід зауважити, що існує потреба в її подальшо-

му опрацюванні. Це обумовлено рядом окремих питань, оскільки стан банківського кредитування населення з кожним роком змінюється і постають нові проблеми, які потребують вирішення та дослідження.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завданням дослідження є визначення ролі, стану та проблем розвитку кредитування споживчих потреб в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кредитування домогосподарств є найпоширенішим видом сучасних банківських операцій у розвинених країнах світу. Воно, як вже зазначалося, задовольняє потреби населення, підвищує життєвий рівень домогосподарств, а також частково згладжує соціальну нерівновагу суспільства. Кредитування населення впливає і на розвиток національної економіки, а саме сприяє формуванню платоспроможного попиту, що полегшує процес реалізації продукції, прискорює отримання прибутку і надходження доходів до Державного бюджету. Саме цей вид кредиту є визначальним стимулюючим чинником інтенсифікації розвитку економіки [2, с. 148].

В умовах ринкової економіки роль кредиту проявляється у багатьох сферах. Кредит бере участь у регулюванні суспільного відтворення, впливає на структуру та формування співвідношень економічної системи, забезпечує науково-технічний прогрес та обслуговування інноваційного процесу, а також виступає джерелом фінансування капіталовкладень [3]. Представники різних течій економічної думки, користуючись власною системою уявлень і прийомами дослідження, трактують по-різному одні ідентичні за своєю сутністю економічні явища, вкладаючи в одні і ті ж поняття різний

Таблиця 1. Зміна обсягу наданих кредитів в Україні та частки простроченої заборгованості за кредитами впродовж 2012–2018 рр.

Назва показника	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	Зміна,%
Кредити надані, млн грн	815 327	911 402	1 006 358	965 093	1 016 697	1 090 914	1 193 558	+ 31,6%
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі (непрацюючі кредити), %	8,9	7,7	13,5	22,1	53,7	54,54	52,85	+ 43,95%

Джерело: [4].

зміст. Під банківським кредитуванням населення розуміємо форму економічних відносин між банками і домогосподарствами з приводу отримання додаткових коштів для задоволення особистих споживчих чи колективних потреб домогосподарств на засадах зворотності, платності, добровільності. Кредитування домогосподарств — це вагома складова частина економіки та фінансового сектору України. Протягом останніх десяти років кредитування домогосподарств набуло значного поширення. На сьогодні до банків — лідерів у сфері кредитування домогосподарств за останні роки належать "ПриватБанк", "Ощадбанк", "УниКредит банк", "Райффайзен Банк Аваль" [4].

Внаслідок кризових явищ в економіці країни в останні роки змінилися умови надання кредитів. Це стосується всіх видів кредитування домогосподарств. Умови надання кредитів стали значно жорсткішими. Банки підняли початкові внески, підвищили строк розгляду заявок, а суми наданих кредитів були знижені. На цьому етапі розвитку банківського законодавства в Україні не прийнято як універсальний комплексний нормативний правовий акт у сфері кредитування, так і спеціальний — у сфері кредитування фізичних осіб. І це при тому, що положення, передбачені нормами чинних нормативних правових актів, не здатні врегулювати відносини між кредиторами та позичальниками — фізичними особами чітко та вичерпно [5]. Необхідність та важливість

споживчого кредиту зумовлена тим, що в процесі кругообігу індивідуальних капіталів одні суб'єкти господарювання нагромаджують тимчасово вільні кошти, а інші потребують їх. Кінцевим призначенням споживчого кредиту є задоволення споживчих потреб широких верств населення.

Починаючи з 3 січня 2017 року банки в обов'язковому порядку здійснюють розрахунок розміру кредитного ризику згідно з вимогами Положення, затвердженого постановою №351 [6]. Нове положення сумісне із стандартом МСФЗ 9 (Фінансові інструменти), який також вимагає оцінки очікуваних збитків за фінансовими інструментами та впроваджений на міжнародному рівні із 01.01.2018.

Для розрахунку величини очікуваних збитків положенням передбачено застосування рекомендованої Базельським комітетом з банківського нагляду формули, яка використовує три компоненти:

- 1) ймовірність дефолту боржника (PD — probability of default);
- 2) рівень втрат у разі дефолту (LGD — loss given default);
- 3) борг за активом (EAD — exposure at default) [6].

Кредитоспроможність є основним критерієм, який забезпечує ефективність кредитних відносин. Процедура визначення кредитоспроможності позичальника є обов'язковою, її результати впливають як на окремі

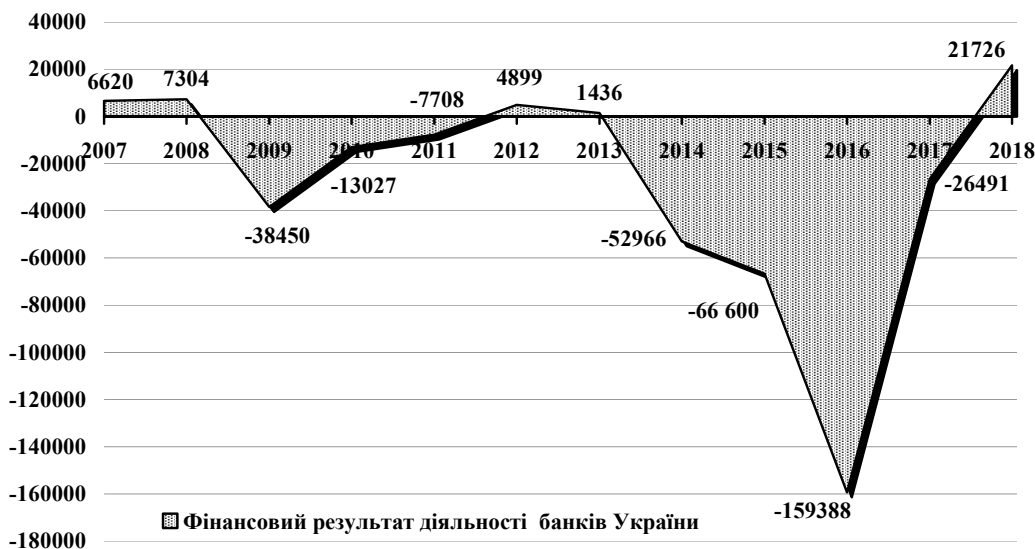

Рис. 1. Фінансові результати діяльності банків України за період 2007–2018 рр., млн грн

Джерело: складено на основі [4].

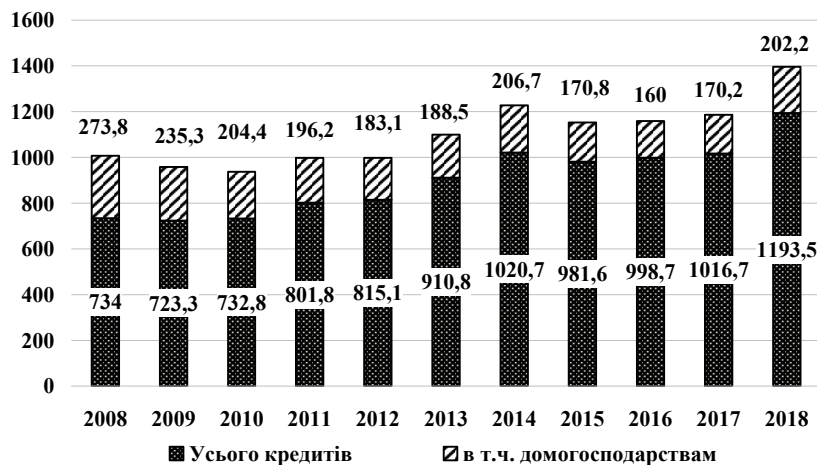

Рис. 2. Структура банківських кредитів домогосподарствам за 2008–2018 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі [4].

кредитні угоди, так й на ефективність кредитної діяльності банку.

В умовах негативного впливу на діяльність вітчизняних банків, наслідків подій, спричинених військовими діями на Сході країни та анексією АР Крим, особливу увагу привертає тенденція погіршення структури та якості їх кредитних портфелів. Збільшення в структурі кредитних портфелів банків частки проблемної заборгованості призводить до збиткового фінансового результату та зниження рівня капіталізації банківських установ. Кредитування домогосподарств та юридичних осіб є пріоритетною економічною функцією банків. Від того, наскільки ефективно банки реалізують свої кредитні функції, багато в чому залежить економічна ситуація в країні, рівень розвитку всіх сфер економічної діяльності [7].

Розглянемо зміну за останні сім років частку простроченої заборгованості за кредитами (табл. 1).

Виходячи з даних таблиці 1, можна зробити висновки, що частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі постійно зростала з 2013 року до початку 2018 р.: з 7,7% до 54,54% у 2018 році — найбільшого показника за остання сім років. Загалом на фоні зростання на 31,6% загального обсягу наданих кредитів, частка непрацюючих збільшилася за 2012–2018 рр. на 43,95%.

Станом на 01.01.2019 р. кількість діючих банків становила 77 од., з яких 37 — з іноземним капіталом (48,0%), у тому числі 23 (або 29,8%) зі 100% іноземним капіталом [4]. У структурі кредитування економіки банки з іноземним капіталом мають домінуючу частку 67% (включаючи частку 19% банків з російським капіталом); державні банки — 19%; банки з приватним українським капіталом — 14% [8].

Незважаючи на призупинення багатьма банками операцій кредитування впродовж 2014–2017 рр., питома вага проблемної заборгованості в кредитному портфелі банківської системи продовжувала зростати до 01.01.2018 р. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків. Зростання проблемної заборгованості передусім спричинює збільшення обсягу втрат, пов'язаних із неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом. По-друге, призводить до появи додаткових операційних витрат, пов'язаних із поверненням проблемного кредиту, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів [9].

Загальний фінансовий результат (прибуток/збиток) діяльності банків України за останні дев'ять років представлено на рисунку 1.

Таблиця 2. Структура кредитів домогосподарствам за 2008–2018 рр. в розрізі строків надання, млрд. грн

Роки	Усього кредитів домогосподарствам	В тому числі споживчі кредити			
		Усього	В тому числі		
			до 1 року	від 1 до 5 років	більше 5 років
2008	273,8	186,1	25,1	61,9	99,1
2009	235,3	137,1	19,2	40,6	77,3
2010	204,4	123,0	23,1	32,3	67,5
2011	196,2	126,2	32,3	37,3	56,5
2012	183,1	125,0	35,9	41,7	47,5
2013	188,5	137,4	50,9	47,6	39,0
2014	206,7	135,1	51,8	40,9	42,4
2015	170,8	104,9	33,3	29,5	42,1
2016	160,0	101,5	34,3	27,9	39,4
2017	170,2	122,1	42,6	45,3	34,2
2018	202,2	136,8	61,2	40,5	35,1

Джерело: [10].

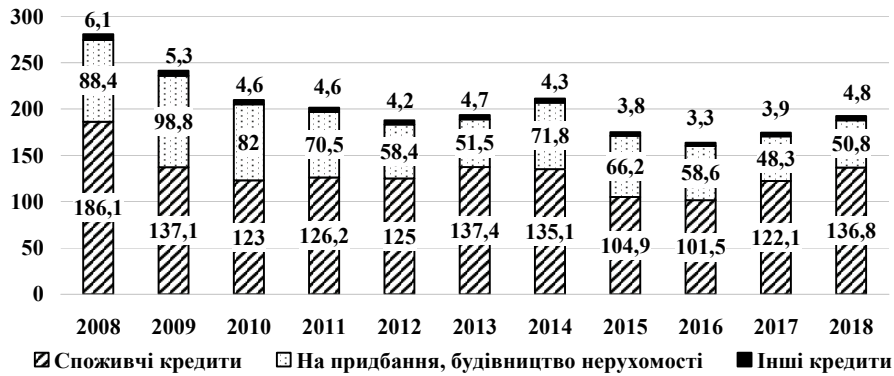

Рис. 3. Структура банківських кредитів населенню за цільовим призначенням за період 2008—2018 рр., млрд грн

Джерело: [10].

Так, за 2014—2016 рр. банківський сектор України зазнав збитків на суму майже 281,8 млрд грн. Три роки поспіль банківська система зазнавала значних збитків через, насамперед, необхідність формувати резерви під різко погіршений кредитний портфель. Станом на 01.01.2017 р. загальний збиток банків був критичним — 159,38 млрд грн.

На рисунку 2 продемонстровано структуру кредитів наданих банками України корпоративному сектору та домогосподарствам.

Дані рисунку 2 показують, що кредити корпораціям в Україні за 2005—2018 роки склали в середньому 62% — 83%.

Найвищий рівень кредитування корпорацій припадає на 2018 р. — 959,6 млн грн або 83,1% від загальної суми кредитів. Впродовж одинадцяти років (2008—2018 рр.) питома вага кредитів корпоративному сектору постійно зростала, незважаючи на кризові роки функціонування економіки країни.

На відміну від кредитів корпоративному сектору, кредити домогосподарствам України мали явну тенденцію до зменшення протягом всього періоду аналізу. Так, у 2008 році обсяг кредитів населенню становив 273,8 млн грн або 37,3% від загальної суми кредитів, а станом на 01.01.2019 р. 202,2 млн грн або 16,9%. Найбільший обсяг кредитів населенню було надано у 2008 р. — 273,8 млрд грн, що склало 37,3% загальних кредитів. Протягом 2008—2018 рр. обсяг кредитів населенню зменшився на 26,1%. Домогосподарства одержують кредити від банків на різні потреби. За даними НБУ найбільші суми кредитів домогосподарства отримали на споживчі потреби [10].

У таблиці 2 наведено динаміку та структуру споживчих кредитів населенню за строками в динаміці за 2005—2018 рр.

Як видно із показників, представлених у таблиці 2, виникнення несприятливої економічної ситуації зумовило зниження кредитної активності вітчизняних домогосподарств та зміну в структурі наданих споживчих кредитів. Так, у структурі наданих банками споживчих кредитів домогосподарствам поступово довгострокові кредити (більше 5 років) поступилися короткостроковим (до 1 року): у 2008 році частка довгострокових кредитів становила 53,2% (99,1 млн грн), а короткострокових 13,4% (25,1 млн грн), то у 2018 році на долю довгострокових припадало 25,6% (35,1 млн грн), кредитів до

одного року — 44,7% (61,2 млн грн). На середньострокові споживчі кредити припадає в середньому 30—35% від загального обсягу споживчих кредитів домогосподарствам. Це підтверджує те, що у зв'язку із нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні, і банки обережні і домогосподарства побоюються на тривалий термін залучати кошти на свої потреби [10]. У процесі дослідження встановлено, що населення переважно отримує споживчі кредити для придбання товарів (побутової чи комп'ютерної техніки, меблів, тощо). Споживчі кредити протягом останніх 10 років, склали 56,8% — 71% (табл. 2). Їх переважання можна пояснити процедурою оформлення, яка є доступною, простою та зрозумілою для клієнтів.

На рисунку 3 наведено структуру кредитів, наданих населенню за цільовим спрямуванням за останні роки.

Так, у 2018 році із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 74,3% припадало на споживчі кредити. Водночас частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарств зменшилася до 25,7%, також зменшилася частка іпотечних кредитів до 24% [10].

За даними фінансових аналітиків, українці беруть кредити з таких причин: ремонт квартири або будинку — 42% кредитів; оплати послуг — 12%; для покупки техніки — 10%; для покриття кредитів в іншому банку та для повернення інших боргів — 7%; на розвиток бізнесу — 5%; оформляється 4% кредитів, коли не вистачає грошей до зарплати; решта 20% відносяться до інших витрат (сюди часто входять витрати на важливі події в житті: весілля, народження дитини, похорони, подорож за кордон та ін.) [10]. На ці дані сильно впливають і інші фактори, а саме сезонність, вік та стать позичальників, кваліфікація та галузь, де працюють позичальники тощо.

До чинників, які сьогодні стримують розвиток кредитування населення в Україні, можна віднести: зменшення довіри до банків, зниження платоспроможного попиту населення, високу відсоткову ставку, що збільшує вартість кредиту для позичальника, зростання інфляційних та девальваційних очікувань, відсутність дієвих правових механізмів захисту прав позичальника.

Надзвичайно важливим стає питання щодо застосування дієвої системи управління процесом формування кредитного портфеля вітчизняних банків, що дозволить передбачити і мінімізувати кредитні ризики і, відповід-

но, збільшити прибутковість позичкових операцій. Портфельний підхід до кредитних операцій дозволить:

— по-перше, на підставі розроблених параметрів кредитної політики встановити межі кредитного портфеля, визначаючи при цьому долю ресурсів банку, яку можна використовувати для надання кредиту, типи кредитів, які можна надавати і яку частину кредитного портфеля вони повинні займати, допустиму концентрацію кредитів окремим позичальникам, галузям тощо;

— по-друге, надавати позики тільки тим клієнтам, що підпадають під допустимі параметри ризику, які зазначені кредитною політикою;

— по-третє, формувати портфель позик, класифікувати їх на групи, в залежності від фінансового стану клієнтів та параметрів їх розвитку, оцінки погашення боргу, що дає можливість для кожної групи встановлювати і розробляти конкретні заходи щодо мінімізації та запобігання кредитних ризиків.

ВИСНОВКИ

Незначне поживлення на ринку вітчизняного кредитування населення на споживчі потреби — це, насамперед, зростання впевненості населення у своїх можливостях як споживачів та зміцнення довіри до фінансових компаній і банків. Банки, в свою чергу, повинні застосовувати принцип "відповідального кредитування" — не прагнення заробити за будь-яку ціну, а передусім пильна увага до мети клієнта, пошук оптимального рішення і навіть застереження, якщо існує висока ймовірність вчасного непогашення кредиту. Банки, які прагнуть до довгострокових кредитних відносин зі своїми клієнтами, повинні пропонувати найкращий сервіс, ціни та ефективність роботи зі скаргами, приймаючи їх до уваги в розвитку своїх продуктів та процесів.

Література:

1. Глущенко В.В., Соловйов Д.М. Сучасна банківська система України і головні проблеми її розвитку // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. — 2016. — № 91. — С. 33—44.
2. Вовчак О.Д. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності // Європейські перспективи. — 2016. — №2. — С. 148—157.
3. Сорокіна Л.В. Гроші та кредит / Л.В. Сорокіна, Л.М. Устинова, Н.В. Зарубеєва. — Донецьк: ДонНТУ, 2011. — 110 с.
4. Основні показники банківської діяльності: дані офіційного сайту Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
5. Литвинцева Г.С. Проблеми кредитування населення в умовах економічної нестабільності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/336/1/Литвинцева%20Г.%20С.%20Проблеми%20кредитування%20населення%20в%20умовах%20економічної%20нестабільності.pdf>
6. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова НБУ № 351 від 30.06.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим до-

ступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v035-1500-16>

7. Неізнана О.В., Ткачук К.В. Дослідження сучасного стану кредитування економіки України з боку банківського сектору // Ефективна економіка. — 2018. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2018/67.pdf

8. Луцишин З., Фролова Т. Інваріанти розвитку банківського сектору економіки України // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2016. — № 4. — С. 46—61.

9. Олійник А.В., Воловник І.В. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні // Економіка та суспільство. — 2016. — №6. — С. 300—307.

10. Юдіна С.В., Гуржий Т.Г. Аналіз тенденцій кредитних послуг комерційних банків домогосподарствам в Україні // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 21. — С. 34—38.

References:

1. Hlushchenko, V.V. Soloviov, D.M. (2016), "The modern banking system of Ukraine and the main problems of its development", Journal of Bulletin of the Kharkiv National University named after V. Karazin, vol. 91, pp. 34—44.
 2. Vovchak, O. D. (2016), "Consumer lending in Ukraine: current state and tendencies of development in conditions of financial and economic instability", Journal of European perspectives, vol. 2, pp. 148—157.
 3. Sorokina, L.V. (2011), Hroshi Ta Kredyt [Money and credit], NV-Donetsk: DonNTU, Ukraine.
 4. NBU (2019), Banking performance indicators, [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (Accessed 25 July 2019).
 5. Lytvintseva, H.S. (2016), "Problems of retail lending in conditions of economic instability", [Online], available at: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/336/1/Литвинцева%20Г.%20С.%20Проблеми%20кредитування%20населення%20в%20умовах%20економічної%20нестабільності.pdf> (Accessed 26 July 2019).
 6. Legislation of Ukraine (2019), On Approval of the Regulation on the Determination of Credit Risk by Banks of Ukraine for Active Banking Transactions: NBU Resolution № 351 of June 30, [Online], available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/> (Accessed 25 July 2019).
 7. Niezviestna, O.V. Tkachuk, K.V. (2018), "Research on the current state of lending to the Ukrainian economy by the banking sector", Journal of An efficient economy, vol. 3.
 8. Lutsyshyn, Z. Frolova, T. (2016), "Development invariants of the banking sector of the Ukrainian economy", Journal of Bulletin of the Ternopil National Economic University, vol. 4, pp. 46—51.
 9. Oliynyk, A.V. Volovnik, I.V. (2016), "Problem loans and their impact on banks' solvency in Ukraine", Journal of Economy and society, vol. 6, pp. 300—307.
 10. Yudina, S.V. Hurzhyi, T.H. (2018), "Analysis of tendencies of commercial bank lending services to households in Ukraine", Journal of Investment: practice and experience, vol. 21, pp. 34—38.
- Стаття надійшла до редакції 13.09.2019 р.*